

Sygn. akt III CZP 81/11

UCHWAŁA
składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego

Dnia 10 lipca 2012 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

Prezes SN Tadeusz Ereciński (przewodniczący)
SSN Jan Górowski
SSN Jacek Gudowski
SSN Marta Romańska
SSN Lech Walentynowicz
SSN Tadeusz Wiśniewski (sprawozdawca)
SSN Dariusz Zawistowski

na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 10 lipca 2012 r.,

przy udziale prokuratora Prokuratury Generalnej Bożeny Kiecol,

po rozstrzygnięciu zagadnienia prawnego przedstawionego

przez Rzecznika Praw Obywatelskich

we wniosku z dnia 18 października 2011 r.,

„Czy zmiana lub uchylenie kilku z prawomocnych postanowień,
stwierdzających nabycie spadku po tym samym spadkodawcy
następuje w trybie określonym w art. 679 k.p.c. czy w trybie art. 403
§ 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.?”

podjął uchwałę:

1. Przepis art. 679 k.p.c. nie stanowi podstawy uchylenia kolejnego prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy.

2. Istnienie dwóch lub więcej prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy uzasadnia wznowienie postępowania na podstawie art. 403 § 2 w związku z art. 13 § 2 lub art. 524 § 2 k.p.c.

i nadał jej moc zasady prawnej.

Uzasadnienie

Rzecznik Praw Obywatelskich (dalej: jako „Rzecznik” lub „RPO”) powołując się na art. 60 § 2 ustawy z 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. Nr 240, poz. 2052 ze zm.) w związku art. 16 ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tekst jedn.: Dz.U. z 2001 r. Nr 14, poz. 147 ze zm.) wystąpił do Sądu Najwyższego o rozstrzygnięcie przytoczonego na wstępie zagadnienia prawnego.

Zdaniem Rzecznika, zagadnienie eliminowania z obrotu prawnego wadliwych postanowień o stwierdzenie nabycia spadku ma znaczenie nie tylko dla wymiaru sprawiedliwości (kwestia zapewnienia bezpieczeństwa prawnego), ale przede wszystkim dla ochrony praw spadkowych rzeczywistych spadkobierców oraz praw osób trzecich korzystających z domniemań wynikających z postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku. Poza tym pełna realizacja gwarancji konstytucyjnych przewidzianych art. 21 ust. 1 Konstytucji wymaga, ażeby osoby uprawnione miały pewność, z których instrumentów procesowych – i w jaki sposób – mogą korzystać w celu ochrony przysługujących im praw. Tymczasem zagadnienie sposobu eliminacji z obrotu prawnego skutków prawnych istnienia dwóch lub większej liczby prawomocnych postanowień sądowych stwierdzających nabycie spadku po tym samym spadkobiercy budzi poważne wątpliwości, a jednocześnie wywołuje rozbieżności w orzecznictwie Sądu Najwyższego.

W orzecznictwie tym, a także w literaturze, ukształtowały się w tym względzie dwa zapatrywania. W myśl jednego z nich, w takiej sytuacji na podstawie art. 403 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. właściwe jest wznowienie tego postępowania, w którym zapadło późniejsze postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku, a według innego zapatrywania, należy wówczas zastosować art. 679 k.p.c. Rzecznik Praw Obywatelskich opowiedział się za zapatrywaniem, że w razie wielokrotnego stwierdzenia nabycia spadku po tym samym spadkodawcy zastosowanie ma art. 679 k.p.c., a nie wznowienie postępowania na wskazanej podstawie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Ustosunkowując się do przedstawionego przez Rzecznika Praw Obywatelskich zagadnienia prawnego, należy zauważyć, że zagadnienie to przede wszystkim wymaga udzielenia odpowiedzi na pytanie, w jakim zakresie wyłączone jest w postępowaniu nieprocesowym żądanie wznowienia postępowania zakończonego prawomocnym postanowieniem co do istoty sprawy w wypadku, gdy określony przepis przewiduje uchylenie lub zmianę takiego postanowienia (art. 524 § 1 k.p.c. Trzeba się zgodzić z Rzecznikiem, że w wypowiedziach dotyczących dopuszczalności żądania wznowienia postępowania o stwierdzenie nabycia spadku w kontekście regulacji art. 679 w zw. z art. 524 k.p.c. konkurują ze sobą dwa kierunki interpretacji tych przepisów. Według jednego z nich, w sprawach o stwierdzenie nabycia spadku ze względu na art. 679 k.p.c. wznowienie postępowania jest w ogóle wyłączone, a zgodnie z poglądem przeciwnym, istnienie art. 679 k.p.c. oznacza jedynie, że jest ono wyłączone tylko w zakresie zastosowania tego artykułu, natomiast poza tym zakresem, stosownie do art. 524 § 1 k.p.c., jest dopuszczalne. W razie więc zaakceptowania pierwszego stanowiska należałoby przyjąć, że istnienie dwóch prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy uzasadnia każdorazowo zastosowanie art. 679 k.p.c. Możliwość wznowienia postępowania w omawianej sytuacji wchodziłaby natomiast w rachubę w razie przyjęcia drugiego z przytoczonych poglądów,

Należy też podkreślić, że podstawa wznowienia postępowania związana z istnieniem dwóch prawomocnych wyroków (postanowień co do istoty sprawy – art. 13 § 2 k.p.c.) ma swoją historię legislacyjną. W okresie do dnia 30 czerwca 1996 r., stosownie do ówczesnego brzmienia art. 403 § 2 k.p.c., późniejsze wykrycie prawomocnego wyroku dotyczącego tego samego stosunku prawnego stanowiło podstawę do wznowienia postępowania, przy czym dopuszczalność wznowienia odnosiła się tylko do tego postępowania, w którym - z naruszeniem prawomocności materialnej wcześniejszego wyroku – doszło do wydania kolejnego wyroku. W okresie od dnia 1 lipca 1996 r. do dnia 30 czerwca 2009 r. kwestia ta uregulowana była w art. 403 § 3 k.p.c., z którego wynikało, że można domagać się wznowienia postępowania w razie późniejszego prawomocnego wyroku dotyczącego tego samego stosunku prawnego. W tym wypadku, w myśl ówczesnego art. 412 § 3 k.p.c., przedmiotem rozpoznania przez sąd był nie tylko zaskarżony wyrok, lecz również z urzędu wszystkie inne prawomocne wyroki dotyczące tego samego stosunku prawnego. Po ponownym rozpoznaniu sprawy sąd albo uchylał jeden z wyroków dotyczących tego samego stosunku prawnego, utrzymując w mocy inny prawomocny wyrok, albo też uchylał wszystkie prawomocne wyroki dotyczące tego samego stosunku prawnego i orzekał co do istoty sprawy bądź sprawę przekazywał właściwemu sądowi pierwszej instancji do rozpoznania i do rozstrzygnięcia.

Na mocy ustawy z 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 234, poz. 1571) stan prawny uległ jednak modyfikacji z dniem 1 lipca 2009 r. i zgodnie z obecnie obowiązującym art. 403 § 2 k.p.c., można żądać wznowienia w razie późniejszego wykrycia prawomocnego wyroku, dotyczącego tego samego stosunku prawnego. Zostało więc przywrócone rozwiązanie, które obowiązywało do dnia 30 czerwca 1996 r.

W piśmiennictwie prawniczym oraz orzecznictwie zapatrywanie, że wprowadzenie do porządku prawnego art. 679 k.p.c. (w zw. z art. 524 k.p.c.) spowodowało wyłączenie wznowienie postępowania w sprawach o stwierdzenie nabycia spadku, wypowiedane było od chwili wejścia w życie obowiązującego kodeksu postępowania cywilnego. Jego podłożem było założenie, że rozwiązanie

przewidziane w art. 679 k.p.c. zastąpiło instytucję wznowienia postępowania w sprawach o stwierdzenie nabycia spadku, ponieważ chodziło o ułatwienie uzyskania zmiany prawomocnego postanowienia o stwierdzenie nabycia spadku (m.in. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 1967 r., III CZP 86/66, OSNCP 1967, nr 11, poz. 190, z dnia 27 kwietnia 1982 r., III CZP 15/82, OSNCP 1982, nr 8-9, poz. 118, z dnia 21 kwietnia 1994 r., III CZP 40/94, OSNCP 1994, nr 11, poz. 210 oraz postanowienia Sądu Najwyższego z 10 maja 1966 r., II CR 205/66, OSNCP 1966, nr 12, poz. 224, z dnia 24 października 2001 r., III CKN 366/00, nie publ., z dnia 26 czerwca 2002 r., III CZ 64/02, nie publ., z dnia 11 lipca 2002 r., IV CO 7/02, OSNC 2003, nr 10, poz. 139 i z dnia 14 września 2004 r., III CK 458/03, nie publ.).

W literaturze to zapatrywanie początkowo pojawiło się w związku ze sporem, czy na gruncie art. 679 § 1 zd. pierwsze k.p.c., w którym mowa zarówno o zmianie, jak i o uchyleniu prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, oraz na gruncie art. 679 § 1 zd. drugie i art. 679 § 3 k.p.c., dopuszczających tylko zmianę takiego postanowienia, w ogóle w rachubę wchodzi zarówno zmiana, jak i uchylenie prawomocnego postanowienia, czy też jedynie jego zmiana. Później w tym samym kierunku wypowiedział się Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 8 sierpnia 2003 r., V CK 491/02, (nie publ.), w którym przyjęto, że postępowanie przewidziane w art. 679 § 1 k.p.c. pozwala na uchylenie postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, wydanego z naruszeniem powagi rzeczy osądzonej innego postanowienia w tym samym przedmiocie. Sąd Najwyższy, po zaakcentowaniu znaczenia prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku w obrocie prawnym oraz patologicznego charakteru sytuacji, w której istnieją dwa prawomocne postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy, wskazał, że art. 679 k.p.c. zmierza do uproszczenia i odformalizowania postępowania w stosunku do tego, jak przebiega postępowanie ze skargi o wznowienie postępowania. Poza tym przepis ten, chroni prawo spadkobiercy do spadku w większym stopniu niż instytucja skargi o wznowienie postępowania. Sąd Najwyższy podkreślił też, że w art. 679 § 1 zd. pierwsze k.p.c. jest mowa nie tylko o zmianie, ale również o uchyleniu prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, a w razie istnienia dwóch

prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy uchylenie jednego z nich jest formą ochrony, z jakiej skorzystać może zainteresowany podmiot.

Sąd Najwyższy zauważył również, że w myśl art. 679 k.p.c., osoba, która nie była uczestnikiem postępowania - w przeciwieństwie do rygorów i wymagań obowiązujących przy wznowieniu postępowania (art. 524 § 2 k.p.c.) - nie jest skrępowana ani terminami, ani podstawami w udowodnieniu tezy, iż uczestnik postępowania, który uzyskał stwierdzenie nabycia spadku, nie jest spadkobiercą lub że jego udział jest inny niż stwierdzony. Wskazuje to na korzystną i dogodną – dla takiej osoby – możliwość domagania się uchylenia kwestionowanego postanowienia na podstawie art. 679 § 1 k.p.c.

We współczesnej literaturze podkreśla się - prezentując stanowisko, że postępowanie na podstawie art. 679 k.p.c. jest miarodajne w razie wydania dwóch lub większej liczby prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy - iż postępowanie takie lepiej niż wznowienie postępowania chroni prawo do dziedziczenia gwarantowane w art. 21 ust. 1 i art. 64 ust. 1 Konstytucji. Podnosi się też argument, że postępowanie przewidziane w art. 679 k.p.c. zastępuje skargę o wznowienie postępowania, a w sytuacji, w której występuje więcej niż jeden akt poświadczenia dziedziczenia po tym samym spadkodawcy, ustawodawca w art. 669¹ k.p.c. przewidział ich uchylenie i wydanie postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku z pominięciem instytucji wznowienia postępowania. Krótki termin do wznowienia postępowania przewidziany w art. 407 § 1 k.p.c. stwarza obawę, że niekiedy, tj. po upływie terminu do wniesienia skargi o wznowienie postępowania, nie będzie możliwe wzruszenie jednego z istniejących prawomocnych postanowień. Zaznacza się również, że możliwość wznowienia postępowania ogranicza poza tym art. 416 § 1 k.p.c., który wyklucza możliwość uchylenia prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, gdy po uprzednim wznowieniu postępowania zostaje ujawnione kolejne prawomocne postanowienie stwierdzające nabycie spadku po danym spadkodawcy. W konsekwencji, również w takiej sytuacji zainteresowany spadkobierca jest pozbawiony możliwości wykazania swoich praw do spadku.

W nauce i judykaturze wyraża się jednak także pogląd, że art. 679 k.p.c. ze względu na art. 524 k.p.c. wyłącza wznowienie postępowania w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku tylko w takim zakresie, w którym na podstawie art. 679 k.p.c. dopuszczalna jest zmiana prawomocnego postanowienia o stwierdzenie nabycia spadku. Argumentuje się przy tym, że aczkolwiek art. 679 § 1 zd. pierwsze k.p.c. mówi zarówno o zmianie, jak i o uchyleniu prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, to jednak jest to legislacyjna pomyłka, ponieważ w postępowaniu przewidzianym w art. 679 k.p.c., w grę wchodzić może albo uwzględnienie wniosku przez zmianę prawomocnego postanowienia, albo jego oddalenie z powodu bezzasadności. Przepis art. 679 k.p.c. nie jest zatem właściwy w wypadku zaistnienia dwóch lub więcej prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy.

Za takim stanowiskiem opowiedział się Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 16 grudnia 1983 r., III CZP 65/83 (OSNCP 1984, nr 7, poz. 111), w której uznano, że uchylenie jednego z prawomocnych postanowień stwierdzających nabycie spadku po tym samym spadkodawcy nie może jednak nastąpić na podstawie art. 679 k.p.c. Sąd Najwyższy podkreślił, że wprawdzie językowa wykładnia art. 679 § 1 k.p.c. przemawiała za dopuszczalnością dwóch postępowań - o uchylenie, jak i o zmianę wadliwego postanowienia - to jednak wnioskowi takiemu przeczy treść art. 679 § 3 k.p.c. Stosownie do niego, w razie przeprowadzenia dowodu, że spadek w całości lub w części nabyła inna osoba, należy zmienić wadliwe postanowienie i orzec zgodnie z rzeczywistym stanem prawnym. Przy takim założeniu, jeżeli istnieje prawomocne postanowienie stwierdzające nabycie spadku na rzecz osoby niebędącej spadkobiercą lub dziedziczącą w innej części, celem postępowania prowadzonego na podstawie art. 679 k.p.c. jest skorygowanie wadliwego orzeczenia, a jego przedmiotem - ustalenie kręgu osób uprawnionych do dziedziczenia zgodnie z rzeczywistym stanem prawnym.

Umieszczenie art. 679 k.p.c. w oddziale dotyczącym stwierdzenia nabycia spadku i treść § 3 tego artykułu, pozwalają przyjąć, że postanowienie oparte na art. 679 k.p.c. jest w ścisłym tego słowa znaczeniu orzeczeniem o stwierdzeniu nabycia spadku, stąd też mają do niego zastosowanie reguły postępowania określone w art. 669-677 k.p.c. (por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 7 dnia

marca 1968 r., II CR 102/68, OSNCP 1968, nr 10, poz. 176). Oznacza to, że nie jest dopuszczalne wydanie na podstawie art. 679 k.p.c. postanowienia uchylającego prawomocne postanowienie o nabyciu spadku, skoro w art. 677 k.p.c. zawarto wymaganie, ażeby sąd określał osoby uprawnione do dziedziczenia, niezależnie od tego, kogo jako spadkobiercę wskazano we wniosku. Gdyby art. 679 k.p.c. upoważniał sąd do uchylania wadliwych postanowień, musiałby taką możliwość wyraźnie przewidywać jako wyjątek od ogólnej zasady przewidzianej w art. 677 k.p.c., dotyczącej wszystkich postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku, a przecież z art. 679 § 3 k.p.c. wyraźnie wynika, że w każdym wypadku, tj. zarówno wówczas, gdy osoba wskazana w wadliwym orzeczeniu w ogóle nie jest spadkobiercą, jak i wówczas, gdy jej udział jest inny od określonego, sąd zmienia postanowienie i orzeka zgodnie z rzeczywistym stanem prawnym. Z tego względu zawarta w art. 679 § 1 k.p.c. wzmianka dotycząca postępowania o uchylenie stwierdzenia nabycia spadku, którą jednak pominięto następnie w przepisie § 3 określającym treść orzeczenia kończącego omawiane postępowanie, nie wystarcza do przyjęcia, że na podstawie art. 679 k.p.c. sąd może uchylić wadliwe orzeczenie.

Należy też zwrócić uwagę, że żaden z przepisów dotyczących postępowania o stwierdzenie nabycie spadku nie przewiduje możliwości uchylenia jednego z dwóch prawomocnych postanowień stwierdzających nabycie spadku po tym samym spadkodawcy, i to niezależnie od treści tych postanowień, co oznacza, że skasowanie jednego z nich jest możliwe tylko w postępowaniu nadzwyczajnym wszczętym na podstawie art. 403 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.

Należy zwrócić uwagę, że na gruncie kodeksu postępowania cywilnego instytucja wznowienia postępowania cywilnego jest szczególnym instrumentem eliminowania z obrotu prawnego wadliwych prawomocnych orzeczeń sądowych, w procesie - z reguły wyroków bądź nakazów zapłaty, w postępowaniu nieprocesowym - postanowień co do istoty sprawy, a wyjątkowo także postanowień kończących sprawę cywilną w sposób formalny. Jest to instrument wyjątkowy, ponieważ prowadzi do podważenia reguły stabilności prawomocnych orzeczeń w sprawach cywilnych, zwłaszcza w odniesieniu do orzeczeń dotyczących istoty sprawy. Z drugiej strony nie ulega wątpliwości, że istnienie dwóch lub więcej prawomocnych postanowień stwierdzających nabycie spadku po tym samym

spadkodawcy jest zjawiskiem patologicznym i tego rodzaju szczególną wadliwością prawną, która ze względu na konieczność ochrony porządku prawnego powinna uzasadniać nawet naruszenie zasady stabilności rozstrzygnięcia.

W myśl art. 524 § 1 k.p.c., uczestnik może żądać wznowienia postępowania zakończonego prawomocnym postanowieniem orzekającym co do istoty sprawy, jednak wznowienie postępowania nie jest dopuszczalne, jeżeli postanowienie kończące postępowanie może być zmienione lub uchylone. Z art. 524 § 2 k.p.c. wynika z kolei, że zainteresowany, który nie był uczestnikiem postępowania zakończonego prawomocnym postanowieniem orzekającym co do istoty sprawy, może żądać wznowienia postępowania, jeżeli postanowienie to narusza jego prawa. W takim wypadku stosuje się przepisy o wznowieniu postępowania z powodu pozbawienia możliwości działania. Wprawdzie w art. 524 § 2 k.p.c. tego wyraźnie nie przewidziano, to jednak przyjmuje się, że unormowane w nim wznowienie postępowania także jest niedopuszczalne, jeżeli prawomocne postanowienie kończące postępowanie może być zmienione albo uchylone na podstawie przepisów szczególnych.

Nie powinno zatem budzić wątpliwości, że według art. 524 k.p.c., zasadą jest dopuszczalność wznowienia postępowania nieprocesowego zakończonego prawomocnym postanowieniem orzekającym co do istoty sprawy, a wyjątkiem niedopuszczalność takiego wznowienia ze względu na istnienie regulacji szczególnej, z której wynika możliwość zmiany albo uchylecia prawomocnego postanowienia co do istoty sprawy. W związku z tym należy mieć na względzie różnorodność podstaw wznowienia postępowania, uregulowanych w art. 401, 401¹ i 403 k.p.c., a wyjaśniając kwestię, czy w konkretnej sytuacji istnienie szczególnej regulacji przewidującej uchylene lub zmianę prawomocnego postanowienia orzekającego co do istoty sprawy wyłącza możliwość wznowienia postępowania zakończonego tym postanowieniem, każdorazowo trzeba ustalić, czy podstawy uchylecia lub zmiany, wynikające z danej regulacji szczególnej, pochłaniają w całości możliwe podstawy wznowienia, bądź też z tymi podstawami są zbieżne. Należy odrzucić zapatrywanie, że sama co do zasady instytucjonalna dopuszczalność uchylecia prawomocnego postanowienia orzekającego co do istoty sprawy lub jego zmiany z jakiegokolwiek przyczyny niejako automatycznie prowadzi

do niedopuszczalności wznowienia postępowania zakończonego takim postanowieniem, chociażby przyczyna ta nie pokrywała się albo nie wyczerpywała wszystkich możliwych podstaw wznowienia postępowania.

Przy odmiennym założeniu możliwość wzruszenia prawomocnego postanowienia orzekającego co do istoty sprawy, objętego regulacją szczególną przewidującą jego uchylenie lub zmianę z określonych przyczyn, byłaby bardziej ograniczona niż możliwość wzruszenia prawomocnego wyroku w drodze wznowienia postępowania. Oznaczałoby to w praktyce, że wyroki cechowałyby się mniejszą stabilnością niż niektóre postanowienia orzekające co do istoty sprawy, a możliwość uwzględnienia uchybień procesowych popełnionych przez sąd w toku postępowania, mimo że pociągałyby za sobą nieważność postępowania, byłaby – po prawomocnym zakończeniu postępowania – mniejsza w sprawach objętych postępowaniem nieprocesowym niż w sprawach, które są rozpoznawane w procesie. Z tych względów należy podzielić pogląd, że w razie istnienia szczególnej regulacji przewidującej dopuszczalność uchylenia albo zmiany danego prawomocnego postanowienia orzekającego co do istoty sprawy, wznowienie postępowania zakończonego takim postanowieniem jest wyłączone tylko w takim zakresie, w którym podstawa uchylenia albo zmiany określona w regulacji szczególnej pokrywa się z podstawami wznowienia postępowania. Jeśli więc dana podstawa wznowienia postępowania nie jest pochłonięta przez którąś ze szczególnych podstaw uchylenia albo zmiany prawomocnego postanowienia orzekającego co do istoty, to wówczas należałoby przyjąć dopuszczalność wznowienia. Chodzi przy tym jedynie o żądanie wznowienia postępowania przez uczestnika prawomocnie zakończonego postępowania (art. 524 § 1 k.p.c.), ponieważ odnośnie do zainteresowanego, który nie był uczestnikiem tego postępowania - jak już zaakcentowano - ustawodawca przyjął, że może on żądać wznowienia postępowania, jeżeli prawomocne postanowienie narusza jego prawa. Stosuje się wtedy przepisy o wznowieniu postępowania z powodu pozbawienia możliwości działania (art. 524 § 2 k.p.c.). Takie też stanowisko zajął Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 13 września 1967 r., III CZP 60/67 (OSNCP 1968, nr 3, poz. 37).

Według art. 679 § 1 k.p.c., dowód, że osoba, która uzyskała stwierdzenie nabycia spadku, nie jest spadkobiercą lub że jej udział w spadku jest inny niż

stwierdzony, może być przeprowadzony tylko w postępowaniu o uchylenie lub zmianę stwierdzenia nabycia spadku, z zastosowaniem przepisów rozdziału o postępowaniu w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku. Ten, kto był uczestnikiem postępowania o stwierdzenie nabycia spadku, może żądać zmiany postanowienia stwierdzającego nabycie spadku tylko wówczas, gdy żądanie opiera na podstawie, której nie mógł powołać w tym postępowaniu, a wniosek o zmianę składa przed upływem roku od dnia, w którym uzyskał tę możliwość. Z przytoczonej regulacji wyraźnie wynika, że przyczyną wzruszenia prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabyciu spadku jest okoliczność, że jest ono niezgodne z rzeczywistym stanem faktycznym i prawnym (por. także art. 679 § 3 k.p.c.). Innymi słowy, celem postępowania prowadzonego na podstawie art. 679 k.p.c. jest wykazanie, że ten, kto uzyskał stwierdzenie nabycia spadku, spadkobiercą nie jest, albo też jego udział w spadku jest inny niż stwierdzony.

Dla osiągnięcia tego celu wnioskodawca może powoływać stosowne fakty i dowody. Jednakże osoba, która była uczestnikiem prawomocnie zakończonego postępowania o stwierdzenie nabycia spadku może powoływać się jedynie na okoliczności faktyczne i środki dowodowe, których nie mogła powołać w tym postępowaniu (*nova reperta* i *nova producta*), natomiast osoba, która nie była uczestnikiem prawomocnie zakończonego postępowania o stwierdzenie nabycia spadku, temu ograniczeniu nie podlega, stąd też może powoływać wszelkie okoliczności faktyczne i środki dowodowe (por. np. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 27 kwietnia 1983 r., III CZP 15/82, i z dnia 2 kwietnia 1994 r., III CZP 40/94, oraz postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 grudnia 2009 r., III CSK 100/09, nie publ.). W razie udowodnienia, że spadek w całości lub części nabyła inna osoba niż wskazana w prawomocnym postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku, sąd spadku zmienia postanowienie i stwierdza nabycie spadku zgodnie z rzeczywistym stanem prawnym (art. 679 § 3 k.p.c.), a w przeciwnym razie wniosek oddala. Konkludując, istota wadliwości postanowienia jest w tym wypadku następstwem naruszenia przepisów prawa materialnego, ewentualne zaś uchybienia procesowe mają charakter drugoplanowy.

Zgodnie z art. 403 § 2 k.p.c., można żądać wznowienia postępowania m.in. w razie późniejszego wykrycia prawomocnego wyroku, dotyczącego tego samego

stosunku prawnego. Celem wznowienia postępowania z tego powodu jest to, aby we wznowionym postępowaniu sąd mógł uwzględnić prawomocność materialną wcześniejszego wyroku dotyczącego tego samego stosunku prawnego, co zaskarżony wyrok. Wskazana podstawa wznowienia ma zastosowanie, gdy wykryty wcześniejszy prawomocny wyrok nie został uwzględniony w późniejszym postępowaniu, mimo swojej powagi rzeczy osądzonej lub z powodu swojego skutku prejudycjalnego. W pierwszym wypadku skarga o wznowienie postępowania ma doprowadzić do uchylecia zaskarżonego późniejszego wyroku i odrzucenia pozwu albo umorzenia późniejszego postępowania, w drugim natomiast ma skutkować zmianą zaskarżonego prawomocnego późniejszego wyroku. W obu wypadkach nie chodzi o to, czy zaskarżony prawomocny późniejszy wyrok jest zgodny z rzeczywistym stanem faktycznym i prawnym, lecz wyłącznie o to, że został wydany z naruszeniem prawomocności materialnej wcześniejszego prawomocnego wyroku. Innymi słowy, odwrotnie niż w razie stosowania art. 679 k.p.c., akcent jest położony na naruszenie przepisów prawa procesowego; aspekt materialnoprawny wadliwości nie ma znaczenia.

Wychodząc z poczynionych założeń, porównanie określonej w art. 679 k.p.c. podstawy zmiany prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku z ujętą w art. 403 § 2 k.p.c. podstawą wznowienia postępowania cywilnego w postaci kolizji prawomocnych wyroków prowadzi do wniosku, że pierwsza z tych podstaw nie pochłania drugiej. Jak podkreślono, w sytuacji, której dotyczy art. 679 k.p.c., chodzi o wykazanie, że stwierdzenie nabycia spadku jest niezgodne z rzeczywistym stanem faktycznym i prawnym, natomiast dla zastosowania podstawy wznowienia postępowania w postaci kolizji prawomocnych wyroków odnoszących się do tego samego stosunku prawnego kwestia, czy i którykolwiek z nich jest zgodny albo niezgodny z rzeczywistym stanem faktycznym i prawnym, jest obojętna. Na gruncie art. 403 § 2 k.p.c. uchylenie późniejszego prawomocnego wyroku z powodu jego kolizji z wcześniej wydanym prawomocnym wyrokiem dotyczącym tego samego stosunku prawnego nastąpi nawet wtedy, gdy wyrok późniejszy będzie zgodny z rzeczywistym stanem faktycznym i prawnym, a wyrok wcześniejszy temu stanowi nie odpowiada. Co więcej, w omawianym wypadku uzasadnione jest wzruszenie późniejszego prawomocnego wyroku, chociażby był

on zgodny z wcześniejszym prawomocnym wyrokiem, a oba wyroki są zgodne z rzeczywistym stanem faktycznym i prawnym. Nawet w razie istnienia dwóch lub więcej prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy, które są ze sobą zgodne oraz odpowiadają rzeczywistemu stanowi faktycznemu i prawnemu, wzruszenie któregokolwiek z nich na podstawie art. 679 k.p.c. nie byłoby w ogóle możliwe.

Z omawianego punktu widzenia istotna jest też okoliczność, że art. 403 § 2 k.p.c. dotyczy kolizji prawomocnych wyroków, które zostały wydane w sporze między tymi samymi stronami, a wyznacznikiem przedmiotowym powagi rzeczy osądzonej prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku jest osoba spadkodawcy, co oznacza, iż postanowienia stwierdzające nabycie spadku po tym samym spadkodawcy mają ten sam przedmiot rozstrzygnięcia.

Mając na względzie to stwierdzenie i uwzględniając jednocześnie treść art. 524 § 2 k.p.c. należy przyjąć, że jeżeli istnieje kilka prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy, to powstać mogą dwie odmienne sytuacje. W pierwszej z nich, o wznowienie postępowania, w którym wydane zostało późniejsze postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku, występuje uczestnik tego postępowania, a w drugiej – zainteresowany, który w tym postępowaniu nie brał udziału. Gdy wznowienia później zakończonego prawomocnie postępowania zażąda jego uczestnik, podstawę skargi stanowi art. 403 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.; sąd, uwzględniając skargę o wznowienie, uchyla wydane w tym postępowaniu późniejsze postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku i odrzuca wniosek. Jeżeli natomiast o wznowienie później zakończonego prawomocnie postępowania występuje zainteresowany, który nie był jego uczestnikiem, wówczas powinien wykazać, że późniejsze prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku narusza jego prawa, a do wznowienia stosuje się przepisy o wznowieniu postępowania z powodu pozbawienia strony możliwości działania (art. 524 § 2 k.p.c.). We wznowionym postępowaniu sąd musi jednak uwzględnić powagę rzeczy osądzonej wcześniejszego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, wobec czego także w tym wypadku nastąpi uchylenie późniejszego prawomocnego postanowienia

o stwierdzeniu nabycia spadku, a wniosek o wszczęcie późniejszego postępowania zostanie odrzucony.

Jak podkreślono, przeciwstawiając się możliwości zastosowania art. 403 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. w sytuacji, w której istnieje kilka prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy, używa się m.in. argumentu, że określony w art. 407 § 1 k.p.c. termin do wniesienia skargi o wznowienie (trzy miesiące) jest znacznie krótszy niż określony w art. 679 § 1 zd. drugie k.p.c. termin do żądania zmiany prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku przez uczestnika postępowania (jeden rok). Podnosi się też, że art. 416 § 1 k.p.c. statuuje zasadę *restitutio restitutionis non datur*, wobec czego w razie wykrycia kolejnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, które nie było znane sądowi rozpoznającemu skargę o wznowienie, nie jest już możliwe kolejne wznowienie postępowania, tymczasem zmiana postanowienia na podstawie art. 679 k.p.c. może następować wielokrotnie. W rezultacie stosowanie art. 403 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. może często doprowadzić do tego, że nie będzie już możliwości usunięcia kolizji prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy. Argument ten jest jednak chybiony. Kwestia, czy ustawodawca przewiduje dłuższy, czy krótszy termin do skorzystania z danego środka prawnego, nie może mieć jakiegokolwiek znaczenia przy ocenie, który z tych środków znajduje zastosowanie w sytuacji objętej zakresem zastosowania jednego z tych środków, skoro analizowana sytuacja nie jest w ogóle objęta zakresem zastosowania drugiego środka i tym samym odnośnie do niego jest bezprzedmiotowa. Poza tym kwestia terminu do zaskarżenia w najmniejszym stopniu nie łączy się z istotą rozpatrywanego zagadnienia i ma charakter odrębny. Jeżeli tak, to należy w odniesieniu do nadmienionej sytuacji wyłączyć zastosowanie art. 679 k.p.c., mimo że przy pozytywnym stanowisku w tym względzie wchodziłby w rachubę dłuższy termin do ewentualnego wzruszenia prawomocnego postanowienia.

Nieporozumieniem jest odwoływanie się do art. 416 § 1 k.p.c., gdyż ustanawia on zasadę jednorazowości wznowienia danego postępowania, a nie wszystkich postępowań, które zostały przeprowadzone co do tego samego przedmiotu sporu. Jeśli wznowione zostało jedno z postępowań, w których zapadły

prawomocne postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy, i wznowienie doprowadziło do uchylenia wydanego w tym właśnie postępowaniu prawomocnego postanowienia, to nie ma przeszkody ku temu, ażeby wzruszyć kolejne postępowanie, w którym zapadło prawomocne postanowienie, będące podstawą wznowienia, jeśli wykryte zostało wcześniejsze postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy.

Przeciwko stosowaniu art. 403 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. w razie zaistnienia kilku prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy wysuwa się niekiedy argument, że prowadzić to może – na skutek upływu termin do żądania wznowienia – do tego, że w obrocie prawnym będą funkcjonowały odmienne postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku. Argument ten nie przekonuje, gdyż sytuacja taka może wystąpić także w razie stosowania art. 679 k.p.c., skoro dla uczestnika postępowania przewidziano w nim roczny termin na wystąpienie z wnioskiem o zmianę prawomocnego postanowienia. Jest to problematyka dotycząca wynikającej z art. 403 § 2 k.p.c. konstrukcji wznowienia postępowania w razie kolizji prawomocnych wyroków i wykracza ona poza znaczenie tej podstawy w odniesieniu do kolizji prawomocnych postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku po tym samym spadkodawcy. Kwestia ta ma zatem walor ogólniejszy i sprowadza się do poglądu, że skoro sytuacja, w której co do tego samego przedmiotu sporu i między tymi samymi podmiotami istnieć powinno tylko jedno merytoryczne rozstrzygnięcie, to w danym systemie prawnym nie należy przewidywać jakiegokolwiek ograniczenia czasowego do skorzystania ze skargi o wznowienie postępowania na podstawie takiej, jak określona w art. 403 § 2 k.p.c. dla kolizji kilku prawomocnych wyroków dotyczących tego samego stosunku prawnego. W przeciwnym razie, po upływie ustawowych terminów, nie ma już możliwości usunięcia takiej kolizji, co jest stanem niepożądanym i prowadzącym do komplikacji.

Konkludując, przeprowadzona analiza zagadnienia prawnego przedstawionego przez Rzecznika Praw Obywatelskich prowadzi do wniosku, że przewidziane w art. 679 k.p.c. postępowanie nie jest właściwe do uchylenia jednego z wielu prawomocnych postanowień stwierdzających nabycie spadku po tym samym spadkodawcy. Uczestnik postępowania zakończony postanowieniem,

które się później uprawomocniło, może żądać jego wznowienia na podstawie art. 403 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., natomiast zainteresowany nie będący uczestnikiem tego postępowania, może żądać jego wznowienia na podstawie art. 524 § 2 k.p.c., a więc jeżeli postanowienie narusza jego prawa.

Argumentacja ta i poczynione wyjaśnienia uzasadniały przyjęcie poglądu wyrażonego w uchwale.